

Vida Rojic

IZ ZGODOVINE STRNIŠČA IN KRIDRIČEVEGA

Če se ozremo s ptujskega gradu po Dravskem polju, privleče naš pogled visoko v nebo segajoč dimnik med velikimi stavbami tovarne glinice in aluminija (TGA) Boris Kidrič v Kidričevem, ki leži 8,5 km jugozahodno od Ptuja. (1)

Tovarno so začeli graditi Nemci med II. svetovno vojno, dogradili pa smo jo v osvobojeni Jugoslaviji. Severno od nje je po osvoboditvi zraslo sodobno tovarniško naselje. Sedanje Kidričevo se je do leta 1953 imenovalo Strnišče. Po smrti velikega socialističnega revolucionarja Borisa Kidriča je kraj sprejel njegovo ime. (2)

Tovarna v Kidričevem je prva pridelovalka glinice in aluminija v Jugoslaviji. S svojimi izdelki zalaga domačo predelovalno kovinsko industrijo in se z njimi pojavlja tudi na tujih tržiščih. V tovarniškem naselju stanuje danes skoro 2000 prebivalcev. (3)

O razvoju tovarne in o njenem naselju smo po vojni precej brali v dnevnem tisku; še več je bilo napisanega v tovarniškem glasilu TGA Aluminij. Tudi o zgodovini Strnišča med okupacijo je izšel tehten članek zgodovinarja Lojzeta Peniča v Ptujskem zborniku II. Zgodovino Strnišča do leta 1941 pa smo pustili v nemar, čeprav je nenavadna.

Namen tega članka je seznaniti bravec predvsem s preteklostjo Strnišča do leta 1941, ki še ni opisana. Da bi pa dobil bravec pregled nad vso zgodovino kraja do danes, jo zgoščeno podajam še od leta 1941 dalje.

STRNIŠČE DO KONCA I. SVETOVNE VOJNE

Dravsko polje se razprostira med Pohorjem, Slovenskimi goricami in Halozi. Njegovo jedro je diluvialna prodnata naplavina s tanko plastjo zemlje. Njegovo obrobje ni prodnato, ampak glinasto, ilovnato in peščeno. Za Dravsko polje vzhodno od Ptuja se je utrdilo ime Ptujsko polje, Dravsko polje pa imenujemo ravnino zahodno od Ptuja, ki je manj rodovitna kakor Ptujsko polje. (4) V gozdovih rastejo predvsem rdeči in zeleni bor ter akacija. Sredi takega gozda, vzhodno od Župečje vasi, je zgradil leta 1870 svojo graščino grof Schöndorf, lastnik tedaj že skoro propadle graščine Schneeweiss v sosednji vasi Apače. (5)

V gospodarskih poslopih nove graščine se je naselilo 10 do 12 delavskih družin in 5 do 10 samskih delavcev in delavk, v gradu pa gospodar s svojo družino. Tako se je rodil zaselek z okrog 60 prebivalci. (6) Tedaj so ga imeno-

vali, kakor je nemški gospodar imenoval graščinske hleve z ovni — Stårstall (ovčji hlev). Iz tega imena se je oblikovalo ime Sterntal — Sternthal, kot zgodovinski viri to ime različno pišejo. (7) Že med I. svetovno vojno, ko je avstro-ogrsko vojska zgradila blizu gradu več taborišč z barakami, se je zaradi izsekanih gozdnih površin za barake uveljavilo krajevno ime Strnišče. Novembra 1918 so slovenske oblasti kraj tudi uradno imenovali Strnišče. (8)

Schöndorfovo posest na Dravskem polju je kupil leta 1896 Franc Hellin. Merila je 331 ha. Na gozdove je odpadlo 152 ha površine (46 %). (9)

Avstro-ogrsko vojska je začela graditi marca 1915 v Strnišču najprej veliko taborišče, ki naj bi sprejelo v svoje barake kar dvajset tisoč vojnih ujetnikov. (10) Ker so za gradnjo potrebovali velik obseg zemljišča, so ga vzeli v najem od posestnikov v katastrskih občinah Gerečji vasi, Apačah in Lovrencu. Od Franca Hellina so najeli 104 ha zemljišča v k. o. Lovrenc. (11)

Najeta zemlja je merila 234 ha 10 arov 28 m². Od nje je odpadlo na gozdove 84 %, na njive in pašnike pa 16 %. (12)

Ko je maja 1915 izbruhnila vojna z Italijo, so vojaške oblasti načrt za gradnjo ujetniškega taborišča v Strnišču spremenile, ker so potrebovale več vojaških bolnišnic. Vsa taborišča vojnih ujetnikov na Štajerskem in Koroškem so zato ukinile. Iz Strnišča so izselile prvih 1000 vojnih ujetnikov, ki so jih naselile tam že maja 1915. Poslale so jih na Madžarsko. (13)

V Strnišču je gradnja barakarskih naselij rezervnih vojaških bolnišnic mrzlično napredovala. Do jeseni 1915 so taborišča lahko sprejela, kakor priča ohranjeni načrt, okrog 14.000 prebivalcev. Sosednji starodavni Ptuj je štel tedaj komaj 4000 prebivalcev in ni bil opremljen z vodovodom kakor komaj zraslo vojaško naselje v Strnišču. Za vojaške namene, povezane z imperialističnimi cilji, so državne oblasti dajale, kar so pač zmogle. (14)

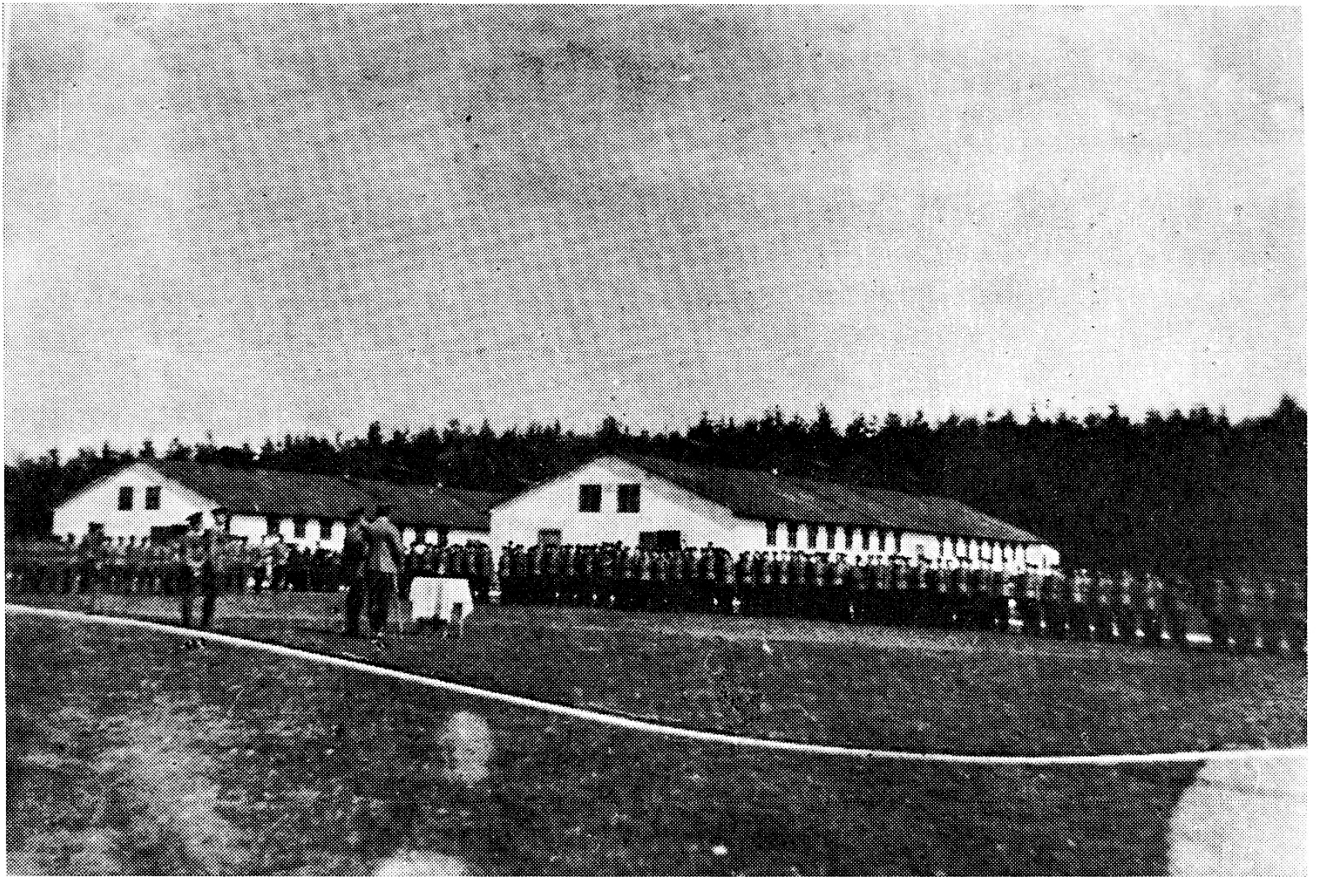
Strniška taborišča imajo v ohranjenem načrtu tale imena in so takole velika:

1. Klatovo (taborišče I)	6,2766 ha
2. Dunaj XIX (taborišče II)	7,1870 ha
3. rusko taborišče (III)	7,4196 ha
4. Sanok (taborišče IV)	7,3600 ha
5. Mlada Boleslava	7,1144 ha
6. Halic	4,0812 ha
7. pralnica, razkuževalnica, karantena	3,4826 ha
8. pekarnice	1,6338 ha
9. delavnice	1,6160 ha
skupaj:	46,1712 ha

Ker je na načrtu imenovano rusko taborišče, sklepamo, da so vojaške oblasti spomladansko mnenje o ukinitvi vseh ujetniških taborišč na Štajerskem spremenile. Eno od strniških taborišč so le namenile ujetnikom, ker so jih potrebovale za razna dela v rezervnih bolnišnicah. (15)

Imena taborišč Klatovo, Dunaj, Sanok, Mlada Boleslava in Halic, ki jih navaja načrt, nam govore, da so vojaške oblasti gradile strniška taborišča za matične bolnišnice s temi imeni na Češkem, Poljskem in v Avstriji.

Vsa taborišča so ležala na najetem zemljišču vsaksebi po več sto metrov. Razen taborišča Mlada Boleslava, ki je ležalo južno od železniške proge Ptuj—Pragersko, so vsa ležala severno od nje.

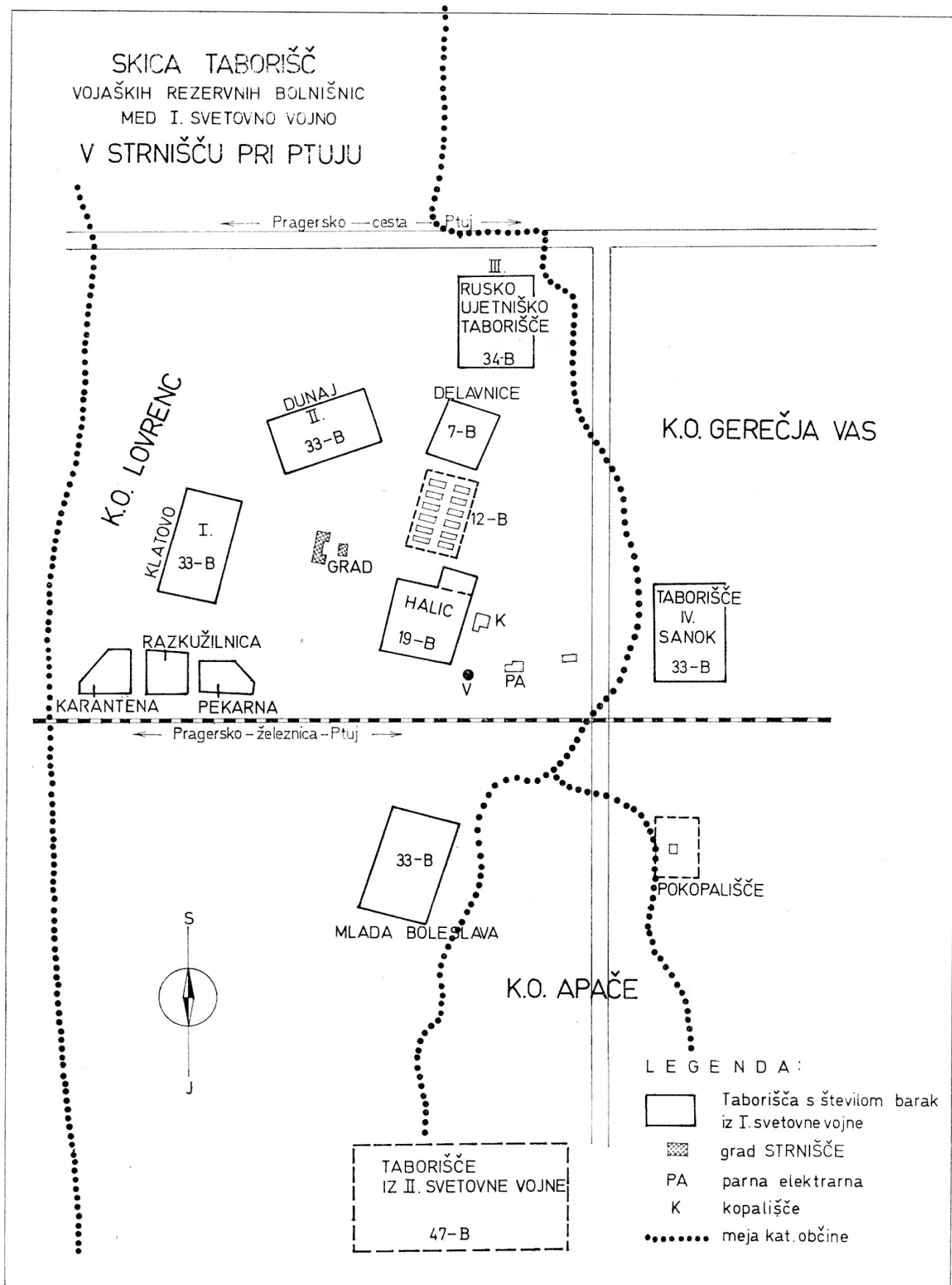
Slika 1: Baraka rezervne vojaške bolnišnice Klatovo iz 1. svet. vojne, v katero so se vselili decembra 1920 ruski begunci (Fotografijo hrani dr. Nada Pavličev iz Ptuja)

Taborišča so po ohranjenem načrtu iz leta 1915 štela 295 barak. Če odštejemo majhne barake za sanitarije in stražarnice, je bilo v taborišču 252 večjih in velikih barak, dolgih okrog 15 do 45 m in širokih 6 do 14 m. Med velike barake so sodile barake z ležišči, jedilne lope, kavarna, glavna uprava, cerkvena baraka in še nekatere. Za ležišča je rabilo 151 barak, v druge namene pa 144. V barakah z ležišči je bilo skoro v vsaki po 100 postelj. V štirih velikih taboriščih je bilo po 2000 ležišč in več, le v Mladi Boleslavi 1197, v Halicu okrog 1100, v karanteni pa 400. Ležišča so bila še v barakah zunaj ograjenih taborišč. Ohranjeni načrt predvideva v strniških taboriščih tele prebivalce: okrog 9700 ranjenih in bolnih vojakov, 2400 vojnih ujetnikov in 2000 zaposlenih (oboroženo moštvo, zdravstveno osebje, častniki, uradniki in strokovni delavci).

Zunaj ograjenih taborišč je bilo raztresenih 33 barak: pošta, menza, baraka za požarno brambo, orožniška baraka, zaporna baraka, skladišča, kovačnica, klavnica, baraka z vodovodno črpalko, parna elektrarna in še nekatere. Blizu taborišča Halic je stala baraka s kabinami ob kopalnem bazenu, velikem 84 m². V strniškem gradu je stanoval štab vojaške uprave z generalom na čelu. Tedanji lastnik gradu Franc Hellin se je umaknil v Ptuj. (16)

Eden izmed dokumentov navaja, da lahko sprejmejo taborišča v Strnišču v štiri skupine naselij — od I. do IV. — dvanajst tisoč lažjih bolnikov, v vsako po tri tisoč. (17) Poročilo izpušča osebje taborišča in vojne ujetnike; če obojne upoštevamo, se približamo številu 14.000, ki ga predvideva načrt za prebivalce taborišč v Strnišču.

V strniških taboriščih niso bile le rezervne bolnišnice, ki jih omenja načrt iz leta 1915, ampak so najele taborišča za določen čas še vojaške bolnišnice:

Skica 1: Taborišče vojaških rezervnih bolnišnic v Strnišču med 1. svetovno vojno. Narisala po ohranjenem načrtu iz 20. 10. 1915 Slavica Mesarič iz geodetske uprave v Ptuj

Lukavac, Temesvar, Kutna gora (Kutenberg), Jičín, Vršovice in Pardubice. Njihova imena se pojavljajo v dokumentih od julija 1915 pa do konca vojne. Vedno se je v Strnišču zadrževalo po šest bolnišnic. Najbolj dolgo je bila v Strnišču rezervna bolnišnica Mlada Boleslava, od avgusta 1915 pa do konca vojne. (18)

Vse bolniške postelje v Strnišču niso bile vedno zasedene. Tako navajata dva dokumenta, da je bilo decembra 1915 v Strnišču 5950 bolnikov, aprila 1916 pa 5510. Take so bile trenutne zasedbe, o katerih so poročali iz Strnišča vojaško sanitetnim ustanovam, da so vedele, koliko bolnikov lahko še pošljejo v rezervne bolnišnice. Pri teh poročilih ni navedeno število vojnih ujetnikov in osebja taborišča. (19)

Južno od železniške proge, na ozemlju k. o. Gerečja vas, je ležalo vojaško pokopališče za umrle v strniških rezervnih bolnišnicah. Vrisano je že v načrtu iz oktobra 1915. Zavzemalo je 0,9273 ha. Leta 1917 so na pokopališču zgradili kapelo, ki so jo začeli graditi leta 1916. Koliko vojakov so pokopali na tem pokopališču, ni znano. Našli smo le mrliški knjigi za dve strniški rezervni bolnišnici, Mlado Boleslavo in Klatovo, v prvi je od 16. septembra 1915 pa do 4. novembra 1918 umrlo 390 vojakov, v drugi pa od 14. oktobra 1916 do 19. oktobra 1918 74 vojakov, skupaj 464. Štiri od umrlih so odpeljali na domača pokopališča, drugi so pokopani na strniškem. (20)

Od navedenega števila umrlih vojakov jih je bilo 63 % iz slovanskih dežel Avstro-Ogrske.

V obeh mrliških knjigah je navedena številka groba za vsakega pokopanega, najvišja je 799; to priča, da je bilo v Strnišču najmanj toliko grobov. Ker pa vemo, da je v Strnišču delovalo šest bolnišnic, je število 799 grobov prenizko. Če sklepamo po mesečnem poprečju umrlih v Mladi Boleslavi in Klatovu, na umrle v drugih štirih bolnišnicah, so v Strnišču pokopali do konca vojne okrog 1650 vojakov. Ustni vir navaja okrog 3000 pokopanih, domačini govore, da je bilo tri četrtine pokopališča na koncu I. svetovne vojne pokrito z grobovi; to bi znašalo nekaj nad 2000 grobov. (21)

BEGUNSKO TABORIŠČE PRIMORSKIH SLOVENCEV V STRNIŠČU (1918—1922)

Ko je na koncu oktobra 1918 utihnilo orožje prve svetovne vojne in je Avstro-Ogrska razpadla v nove nacionalne države, je avstrijsko vojaško poveljstvo zapustilo strniška taborišča rezervnih vojaških bolnišnic. V Strnišču je ostalo veliko uskladiščenega blaga, razni stroji in druge naprave. V nezavarovana taborišča, v katerih je z nekaterimi hujšimi bolniki ostal še slovenski zdravnik dr. Franc Toplak, so navalili prebivalci okoliških vasi, ki so zaradi dolgoletne vojne živeli v pomanjkanju. Vdrli so v barake in odnašali, kar so mogli. Plenilcem je stopila na prste straža 30 do 50 bivših vojakov, ki jo je v Strnišče poslal tedaj ustanovljeni narodni svet v Ptuj. Za velika taborišča je bila straža prešibka, zato so plenilci še tu pa tam vdirali v taborišča. Pri tem sta padla poročnik Rajh, ki je četi poveljeval, in še eden izmed stražarjev. (22)

Strnišče je že novembra 1918 prevzel v upravljanje oddelek za socialno politiko deželne vlade Slovenije. V strniška taborišča je pošiljal slovenske begunce iz pokrajin, ki so jih po končani vojni zasedli Italijani. Decembra 1918 so prišli tudi Primorci iz medvojnega taborišča v Brucku, kamor so jih avstrijske

oblasti evakuirale iz krajev italijanskega bojišča ob Soči. V Strnišču se je nabralo v barakah od jeseni 1918 pa do jeseni 1919 okrog 4600 novih prebivalcev. Med njimi je bilo več sto slovenskih železničarjev, predtem zaposlenih pri avstrijski železnici. Veliko železničarjev je prispelo iz Primorske, kajti Italijani so jih takoj po zasedbi premestili v kraje južne Italije, tja pa večina ni hotela in so se odločili za selitev v Jugoslavijo. Iz Strnišča so naše oblasti pošiljale železničarje v razne kraje v službo k železnici.

V Strnišču se je naselilo tudi nekaj domačinov, ki so se zaposlili v pletarski šoli in mizarški ter kovinarski zadrugi. Zadrugo, naslednico »Solkanske zadruge«, so ustanovili leta 1919 pod pokroviteljstvom poverjenišтва za socialno skrbstvo deželne vlade; pletarsko šolo pa je ustanovil januarja 1919 v bivšem taborišču Halic Mirko Ogorelec, mlad učitelj, domačin iz Haloz. (23) Deželna vlada je odprla v šolskem letu 1918/19 v Strnišču tudi osnovno šolo. Ta je pričela pouk s 617 učenci v šestih razredih. Učitelji, primorski begunci, so poučevali v treh prostorih v eni izmed velikih barak blizu gradu. Leta 1925 se je šola preselila v bivšo operacijsko barako taborišča Halic.

V začetku šolskega leta 1919/20 je obiskovalo šolo že 919 učencev. To je bilo v času, ko je Strnišče doseglo okrog 6400 prebivalcev, po I. svetovni vojni največje število. (24)

Ker se je že spomladi 1920 odselilo iz Strnišča večje število Primorcev nazaj na Primorsko, je padel šolski obisk na koncu šolskega leta 1919/20 na 311 učencev. Šolski obisk je nato iz leta v leto padal. V šolskem letu 1927/28 je strniško šolo obiskovalo le še okrog 30 učencev. Šolo so po koncu šolskega leta ukinili. (25)

V begunskem taborišču v Strnišču je deželna vlada vzdrževala poleg šole še bolnišnico, sirotišnico za predšolske otroke, razne storitvene delavnice in menzo. Mesečno je nakazovala begunskemu taborišču 120.000 do 140.000 kron. V Strnišču je vodil posle upravnik taborišča. Ker je bilo vzdrževanje taborišča deželni vladi v veliko breme, ga je 31. januarja 1922 razen šole prenehala vzdrževati. Na ta dan je bilo v Strnišču 1541 ljudi: 186 domačinov, 32 železničarjev, 819 Rusov, 503 primorski begunci in en Italijan. Brezposelni so bili 303 primorski begunci. Od teh je čakalo na selitev v Prekmurje 230. (26)

Zaradi ukinitve begunskega taborišča v Strnišču je zavladala lakota in mraz, kajti zadnje zaloge hrane in kuriva, ki so jih dobili begunci 31. januarja 1922, so zalegle le za nekaj dni. Izbruhnila je še tudi škrlatinka. Deželna vlada je bila prisiljena spet priskočiti beguncem na pomoč. Gospodarska komisija deželne vlade za stvarno demobilizacijo v Ljubljani je 15. februarja 1922 nakazala oddelku za socialno politiko v Ljubljani 500.000 kron za omiljenje bede strniških beguncev. (21) Z novim nakazilom denarja za strniške begunce so vzdrževanje taborišča v Strnišču podaljšali do 30. 8. 1922. Tedaj so pošla vsa sredstva, izselili pa so se že tudi Primorci, namenjeni v Prekmurje. V Strnišču je ostalo le še 73 primorskih beguncev, ki so kraj polagoma zapuščali, le nekateri so še ostali zaposleni v konzumni trgovini, pekarni, menzi, mesnici, parni elektrarni in drugod. (28)

Do leta 1928 so še zadnje primorske begunske družine zapustile Strnišče. (29)

Rojstna, poročna in mrliška matična knjiga, ki jih je vodila uprava taborišča od 1. januarja 1919 do 31. januarja 1922, navajajo, da se je v tem času rodilo v Strnišču 88 moških in 85 ženskih otrok, skupaj 173. Poročilo se je 63 parov, umrlo pa 128 ljudi, ki so vse pokopali na pokopališču v Strnišču. (30)

RUSKO BEGUNSKO TABORIŠČE 1920—1922

V Strnišču so jugoslovanske oblasti naselile 23. decembra 1920 donski in krimski kadetski korpus, oba ustanovljena že v Rusiji, z namenom vzgojiti naraščaj za vojne akademije. Ker sta bila ustanovi bele armade, sta morala Sovjetsko zvezo po zmagi rdeče armade zapustiti. Korpusa sta pripadala od 1. januarja 1921 kot vojaška srednja šola pod upravo jugoslovanske državne komisije za rusko emigracijo v Beogradu. (31)

V Strnišču so se naselili v severozahodnem delu taborišča Klatovo. Uredili so si internat in šolske prostore. V tem času so bile barake že slabo opremljene in vzdrževane. Postelj je primanjkovala. (32)

Krimski kadetski korpus je štel ob prihodu v Strnišče z gojenci, s pedagogi in z upravnimi delavci vred 679 ljudi, donski pa 163. Število kadetov je naraščalo, ker so prihajali še posamič. Tudi število pedagogov je naraslo na 91 oseb. V ruskem begunskem taborišču so se naselile še družine pedagogov in upravnega osebja ter nekaj drugih ruskih beguncev. (33)

Število ruskih beguncev je v nekaj mesecih naraslo na 1300. (34) Slabe življenjske razmere so jih silile k selitvi v boljša bivališča. Prvi je odpotoval decembra 1921 donski kadetski korpus. Naselil se je v Bileči. Rusko begunsko taborišče je po njegovem odhodu štel še 819 ljudi; iz Beograda so prejemale premajhno podporo, zato so prezebali in gladovali. Ko je nakazala, februarja 1922, deželna vlada Slovenije za strniške begunce 500.000 kron, je navedla, da je denar namenjen tudi ruskim beguncem. (35) Krimski korpus je zapustil Strnišče 20. oktobra 1922. Tedaj so zapustili Strnišče tudi drugi ruski begunci. (36)

V letih 1921 in 1922 so pokopali na strniškem pokopališču 12 kadetov iz krimskega korpusa. (37)

GOSPODARSKA PODJETJA V STRNIŠČU MED OBEMA VOJNAMA

Vojaška taborišča v Strnišču iz I. svetovne vojne so še po končani vojni pomenila s svojim premičnim in nepremičnim premoženjem veliko vrednost. Parna elektrarna, vodovod, ozkotirna železnica, razpeljana med taborišči in do železniške postaje, barake, razni stroji, skladišča z blagom in še vse drugo, vse to je ponujalo priložnost za izkoriščanje taborišč v gospodarske namene.

Za nakup strniških taborišč se je ogrel podjeten ptujski vinski trgovec, proizvajalec šampanjca in veleposestnik Franc Čuček, ki se je leta 1907 priselil iz Ljutomera v Ptuj. Že leta 1919 je kupil od Franca Hellina strniško graščino in posestvo. Ob koncu decembra 1921 je sklenil pogodbo še s komisijo za stvarno demobilizacijo pri deželni vladi Slovenije za nakup strniških taborišč. Ocenjena so bila z vsemi barakami in napravami na 10,756.623 kron. V tem času je stalo v taboriščih le še 150 barak. (38)

Za prodajno ceno so določili 8,500.000 kron. Kupnino je moral Čuček poravnati v treh obrokih v enem letu po sklenitvi pogodbe; imel pa je plačilne obveznosti še po petih letih, ko bi bil moral odšteti najmanj tri milijone kron, odvisno pač od uspeha velikega industrijskega obrata, ki bi ga moral v Strnišču zgraditi s pomočjo gospodarskih družabnikov. Čuček se je obvezal, da bo ustanovil tudi več manjših obratov. (39)

Namena, da bi v Strnišču zrasla velika tovarna, Čuček ni izpolnil. Najprej se je pogajal s češko tovarno železniških vozil v Češki Lipi, nato s tovarno

sladkorja v Osijeku in končno s tovarno volne in sukna v Brnu. Sprva so vsa pogajanja ugodno potekala, končala pa so se v škodo Strnišča. (40)

Čučku se je posrečilo ustanoviti v Strnišču le manjše obrate. Leta 1921 je stekla *predelovalnica sliv za brinele*, leta 1922 pa *tovarna tehtnic*. Pri predelovanju sliv za brinele je Čuček zaposlil okrog 80 sezonskih delavk. Z žveplenim dimom zadimljene slive so izvažali v lesenih zabojčkih v Švico, Belgijo, Anglijo, Švedsko in Holandijo. V tovarni tehtnic je delalo okrog 20 delavcev. Ker tehtnice, ki so jih izdelovali za težo 5 do 1000 kg niso našle poti na tržišče, je obrat leta 1926 propadel. (41)

Leta 1923 je Čuček ustanovil štiri podjetja: *delavnico za lesno volno*, *delavnico slamnatih tulcev*, *parfumerijo* in *pletarno rogozne pletenine in preprog*. Obrat za lesno volno, potrebno za pakiranje steklenic in jajc je zaposloval 12 do 15 delavcev; obstajal je do leta 1928. V podjetju slamnatih tulcev za pivske in vinske steklenice je delalo okrog 16 delavcev. Obratovalo je do leta 1928. Parfumerija z 10 delavci je nastopala z imenom Čučkovega družabnika Feliksa Maierja z Dunaja. Prodaja ni uspela in obrat so leta 1926 z izgubo zaprli. V pletarni rogozne pletenine in preprog, ki se je pravzaprav preselila iz Mlade Boleslave na Češkem, je delalo okrog 30 delavk iz okoliških vasi. Vodil jo je Čeh Oplt. Podjetje je delovalo z dobičkom, toda zaradi splošnega stečaja podjetij v Strnišču ga je leta 1928 prevzela ptujska pletarna. (42)

Leta 1924 je odprl Čuček še dvoje podjetij: *delavnico gramofonskih zvočnic* in *delavnico harmonik*. V prvem je našlo zaslužek le okrog 5 delavcev, v drugem pa 15. Oba obrata sta delala z izgubo in sta leta 1926 propadla. (43)

Čučka so gospodarski neuspehi večine strniških obratov privedli do stečaja, ki ga je napovedal 1. junija 1926 pri okrožnem sodišču v Mariboru. Kot glavna upnica je 22. avgusta 1928 prevzela Strnišče Ljudska posojilnica v Ljubljani. Odpravila je vsa podjetja, prodala razdrte barake in drugo imovino. V zemlji je ostalo do leta 1931 le še okrog 7 km dolgo kanalizacijsko omrežje iz betonskih cevi in kopališki bazen. Nekdanje Hellinovo grajsko posestvo je nova lastnica vodila kot gozdno gospodarstvo. (44)

Čuček je izgubil pri gospodarskem propadu strniških podjetij tri četrtine svojega premoženja, nekateri njegovi družabniki pa so izgubili vse. (44 b)

V Strnišču je po prodaji zadnjih ostankov taborišč iz I. svetovne vojne spominjalo nanje le še vojaško pokopališče in prazen kopalni bazen. Vse, kar se je dogajalo v taboriščih po vojni, pa je izginilo brez sledu. Obljudeni sta ostali le graščina z zaposlenimi na posestvu in železniška postaja.

STRNIŠČE MED OKUPACIJO

Kakor je prva svetovna vojna močno posegla v zgodovino Strnišča, tako je druga svetovna vojna utrla pod njegovi bodočnosti.

Leta 1941 so se Nemci najprej odločili zgraditi v Strnišču taborišče za vojne ujetnike, kmalu zatem pa so sklenili postaviti tovarno glinice za izkoriščanje dalmatinskih in madžarskih boksitov. Tovarne aluminija v Strnišču niso nameravali zgraditi. Zunaj območja velikih vojaških taborišč iz I. svetovne vojne je zraslo nato južno od nekdanjega taborišča Mlada Boleslava delovno taborišče s 47 barakami. Dolge so bile 40 m, široke pa 8. Tri od teh so namenili za vojne ujetnike. Prostor novega taborišča je meril 27.617 ha. Za spalnice je rabilo 30 do

32 barak. V njih je bilo v petih prostorih po 30 ležišč, to je znašalo 4500 do 4800 ležišč v vsem taborišču. (45)

Po nemških načrtih bi zrasla v Strnišču velika tovarna z deset do petnajst tisoč delavci, ki bi pridelala do 180.000 ton glinice. Na Dravi so nameravali za tovarno zgraditi pozneje še hidroelektrarno. Zaradi gospodarskih težav, v katere je Nemčija med vojno zašla, so gradnjo tovarne v Strnišču omejili na manjšo proizvodno zmogljivost. (46)

Tovarno je gradil nemški trust Vereinigte Aluminium Werke (VAW) — Združene tovarne aluminija. Prostor so izbrali severozahodno od delovnega taborišča. Graditelj je najel za gradnjo razna podjetja iz nemških in okupiranih dežel. Dela so pričeli leta 1942. Januarja tega leta je delalo v aluminijem podjetju v Strnišču že 1076 delavcev, uradnikov in strokovnjakov, 185 kaznjencev in 89 vojnih ujetnikov. V taborišču svobodnih delavcev so živeli delavci dvanajstih narodnosti. (47)

Leta 1943 so namenili tri barake za posebne delovne obveznike. To so bili »varovanci« (Schutzangehörige), ki jih v okupiranih Štajerski iz rasnih in političnih vzrokov niso sprejeli v Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund). Njihovo taborišče so ogradili z žično ograjo. Hrano so jim dajali iz skupne kuhinje. Prve posebne delovne obveznike so pripeljali v Strnišče marca 1943. Novembra 1943 so 126 »varovancev« preselili v Studence pri Mariboru k podjetju Alpen Elektrowerke. V Strnišču jih je ostalo še 330. Od februarja 1944 so v taborišče za posebne delovne obveznike pošiljali tudi svojce partizanov in dezertarjev iz nemške vojske. Posebni delovni obvezniki so delali v hujših razmerah kakor svobodni delavci, ob slabši hrani in po deset do dvanajst ur na dan. Stražarji so jih surovo pretepali, dva so tudi ustrelili, ker sta hotela zbežati. (48)

Avgusta 1944 so ustanovili v Strnišču še taborišče za ženske posebne delovne obveznice in vanj pripeljali prvih 33 jetnic iz celjskega taborišča. Dodelili so jim dve baraki. Konec marca ali v začetku aprila 1945 so taborišče za ženske »varovanke« preselili na Tezno. (50)

V Strnišču je prestalo posebno delovno obveznost od spomladi 1943 do osvoboditve okrog 1400 moških in 500 žensk. Ob koncu aprila 1945 so posebne delovne obveznike prenehali v tezensko taborišče. (49)

Zaradi napornega dela in slabe hrane so iz vseh taborišč: kazenskega za posebne delovne obveznike, ujetniškega in svobodnega, mnogi poskušali zbežati. Pri tem so jim pomagali terenci Osvobodilne fronte iz okoliških vasi in družina zdravnika na Ptujski gori. Do 1. novembra 1943 je zbežalo 249 taboriščnikov. (51 a) Med bežeče je okupator vrnil tudi nekaj Poljakov, ki jih je pridobil za svojo obveščevalno službo, kmalu pa so bili razkrinkani. (51 b)

Na vojaškem pokopališču iz I. svetovne vojne v Strnišču so pokopali v letih 1941—1945, kakor navaja mrliška knjiga za občino Apače. 18 umrlih iz strniškega taborišča. Trije so bili žrtve nasilja, dva Slovenci in en Poljak. Vse tri so ustrelili zaradi bega iz taborišča. Sedem jih je prišlo ob življenje ob bombnem napadu na Strnišče 1. februarja 1944. Tedaj je umrlo šest italijanskih vojnih ujetnikov in en vermanski stražar. Dve smrtni žrtvi, slovenskega delavca in delavko, je terjal bombni napad 3. novembra 1944. Tri Slovence je pobrala bolezen. Od Nemcev so pokopali na strniškem pokopališču pomočnika lagerfirerja, ki se je sam ustrelil, zidarja, ki se je smrtno ponesrečil, in nemškega dojenčka. Drugih vpisov v mrliških knjigah za pokopane v Strnišču med nemško nacistično okupacijo ni najti. (51 c)

TOVARNA GLINICE IN ALUMINIJA

Ko je maja 1945 minilo gorje II. svetovne vojne in je bila osvobojena vsa Jugoslavija, je bilo v Strnišču pri gradnji tovarne zgotovljenih približno 70 % gradbenih del, opreme pa dobavljene približno 5 %. (52)

Po begu okupatorja je prevzela taborišče notranja uprava. Vanj je za eno leto naselila politične zapornike in vojne ujetnike. Leta 1946 so barake razstavili in odpeljali na avto cesto Zagreb—Beograd; leta 1947 je podjetje Gradis iz Maribora na temelju nemških barak sezidalo nove, da so spet rabile za delovno naselje graditeljev tovarne in njenega naselja. (53)

Po boksitnem sporazumu z Madžarsko so leta 1948 nadaljevali gradnjo tovarne. Nemajhna je zasluga slovenskih politikov Borisa Kidriča in Franca Leskoška-Luke, da se je zvezna vlada med hudimi povojnimi gospodarskimi težavami odločila dograditi tovarno glinice in zgraditi že tovarno aluminija. (54)

Zaradi jugoslovanskega spora z informbirojem je bil leta 1948 v jeseni sporazum z Madžarsko razveljavljen; to je graditelje tovarne hudo prizadelo. Morali so spremeniti načrte za elektrolizo in preusmeriti nabavo opreme z zahodnih tržišč. Zaradi tega so mogli gradnjo nadaljevati šele leta 1950. Leta 1952 je gradnjo in opremo tovarne kreditirala mednarodna banka za kapaciteto 45.000 ton glinice in 15.000 ton aluminija. S tako zmogljivostjo je pričela tovarna obratovati spomladi 1954, ko so zgotovili njen prvi del in jo imenovali po Borisu Kidriču. Najprej so pridelali glinico, novembra istega leta pa je iz elektrolitskih peči priteknel prvi aluminij. Uradno so tovarno odprli 21. novembra 1954. (57)

Tovarno, ki zajema s svojimi velikimi stavbami in prostorom med njimi 180 ha površine, so gradili severozahodno od delovnega taborišča in južno od železniške proge Ptuj—Pragersko. S svojim vzhodnim delom sega na ozemlje bivšega taborišča Mlade Boleslave iz I. svetovne vojne. (58) Redno jo je gradilo okrog 600 Gradisovih delavcev, pri cestnih delih pa so jih zaposlili približno 100. Vzporedno je raslo tudi tovarniško naselje. Za šefa gradbišča tovarne in naselja je uprava podjetja imenovala dipl. ing. Boruta Maistra. (59)

Med montažo je delalo v podjetju 828 delavcev. Leta 1954, ko je tovarna stekla, se je število povečalo na 963, leta 1955 pa na 1258. Ob koncu leta 1971 je bilo v tovarni zaposlenih 1881 delavcev.

Da se je tovarna rešila dragega uvoza nujne tvarine za pridobivanje aluminija — anodne snovi, je začela leta 1957 graditi svoj obrat anodne snovi in ga leta 1958 skončala. Nato je uvažala za pridelovanje anodne snovi mnogo cenejše surovine petrolkoks in elektrodno smolo. Z leti so začeli uvajati domačo elektrodno smolo. Obrat anodne snovi je že leta 1958 pridelal 816 ton te snovi. (60)

Proizvodnja v tovarni glinice in aluminija se je dvigala iz leta v leto z modernizacijo tehnološkega postopka in z gradnjo novih objektov.

Leta 1958 so pričeli modernizirati tovarno glinice. Spremenili so tehnološki postopek, ko so prešli od stolpnega na kontinuirani Bayerjev za luženje boksita. Obenem so uvedli avtomatsko upravljanje, ki je pripomoglo k enakomerni kvaliteti glinice, zvečanju proizvodnje in zmanjšanju delovne moči, boljšemu izkoriščanju surovin in zmanjšanju toplotne energije. Prvo fazo rekonstrukcije tovarne glinice za proizvodnjo 90.000 ton letno so končali leta 1963. (61)

Tudi v tovarni aluminija so dvignili kapaciteto elektrolize od 15.000 na 20.000 ton. Zgradili so novo elektrolizo in s tem dvignili proizvodnjo na 42.000 ton aluminija letno. Zaradi podražitve električnega toka, ki pomeni levji delež

pri ceni aluminija, so živosrebrne usmernike električne energije leta 1967 in 1968 zamenjali z novimi, silicijevimi, ki izkoriščajo za 4 do 5 % boljše električno energijo. (62) Naj omenim, da troši danes TGA približno 740 GWh pri moči okrog 85 megavatov. (63)

Od leta 1961 dalje, ko so se uveljavile vse do tedaj izvedene rekonstrukcije, je proizvodnja hitreje naraščala kot v prejšnjih letih. Stagnacijo pri pridobivanju aluminija v letih 1959 do 1962 je povzročilo pomanjkanje električne energije. (64)

V livarni aluminija je proizvodnja naraščala vzporedno z večanjem proizvodnje glinice. Prva leta so vivali v eni sami obliki le čisti aluminij, sedaj pa v devetih oblikah čisti aluminij, v šestih aluminij elektrokvalitete, dvanajst različnih vrst gnetnih zlitin ter petnajst vrst livarskih zlitin. (65)

Osnovna proizvoda za prodajo sta glinica in aluminij. Ker pa iz glinice pridelujejo aluminij, prodaja tovarna le njen presežek. Leta 1965 so je prodali 11.691 ton, leta 1969 pa 12.936 ton. (66)

Do leta 1959 je tovarna dovažala boksit iz domačih rudnikov iz okolice Drniša in Rovinja. Pošiljke niso zadostovale. Leta 1969 so pričeli uvažati boksit iz Avstralije in Indije. Premog, ki ga je tovarna letno potrebovala po 200.000 ton, je dobavljala iz Velenja in Trbovelj. Zaradi dviga cen premoga je začela uporabljati za toplotno energijo mazut, ki je leta 1969 dajal 23 % toplotne energije. (67)

Do leta 1965 so ves aluminij iz Kidričevega porabili v Jugoslaviji, ker je bil izvoz prepovedan. Od leta 1965 pa izvoz stalno narašča. Leta 1969 je dosegel 45 % letne proizvodnje. (68)

Leta 1956 je tovarna pridelala 37.861 ton glinice in 10.960 ton aluminija, (67) leta 1969 113.938 ton glinice, 42.240 ton aluminija in 23.414 ton anodne snovi, leta 1972 pa je proizvodnja dosegla 39.826 ton aluminija, 126.026 ton kalcinirane glinice, 124.015 ton izlužene glinice, 9763 ton livarske zlitine in 6208 ton gnetne zlitine. (68)

Razvit tehnološki postopek je zahteval novo obdelovanje podatkov o proizvodnji. Tovarna je zato nabavila elektronsko opremo z neomejenimi možnostmi črpanja podatkov, ki jih zahteva moderna tehnologija, ter uvedla avtomatsko in daljinsko upravljanje. (72)

Razumljivo je, da bo morala TGA neprenehno izpopolnjevati tehnološki postopek vzporedno z razvojem tehnologije v svetu. (73)

Leta 1950 je tovarna uvedla samoupravljanje. Danes ima centralni delavski svet s 60 člani, ki voli 8 članov upravnega odbora. Sveti proizvajalcev pa delujejo v delovnih enotah: glinici, aluminiju, energetiki, vzdrževalnih obratih, prometu in osrednjih službah. Za pomembnejša delovna področja ustanavlja delavski svet stalne in občasne komisije, nadzorni odbor pa nadzoruje, kako izvajajo določbe statuta. (74)

Od leta 1945, ko je zvezna vlada imenovala vodstvo tovarne, da sklene pogodbo za dograditev in opremo, so se do danes zvrstili direktorji: inž. Stane Tonejc, inž. Rudolf Lučovnik, Viktor Stopar, Bogomir Solar, Stane Bizjak, inž. Franjo Grinfeld in dipl. ekon. Milan Krajnik (r. 1937). Najdalje, od 1956 pa do smrti 1971, je vodil tovarno direktor Franjo Grinfeld (r. 1909). Predtem je bil od leta 1951 njen tehnični vodja. (75)

Med svoje najpomembnejše naloge šteje tovarna usposabljanje svojega strokovnega osebja. Ker je proizvodnja aluminija v povojni jugoslovanski industriji nova panoga, je morala tovarna zanjo šele sama usposobiti strokovnjake, pred-

vsem elektrolizerje, gliničarje, livarje aluminija in plinarje. Od leta 1960 deluje v tovarni izobraževalni center, ki skrbi za izobraževanje delavcev v podjetju pa tudi na srednjih in visokih šolah. (76)

NASELJE KIDRIČEVO

Severno od železniške proge Ptuj—Pragersko, na ozemlju rezervnih vojaških bolnišnic iz I. svetovne vojne, so začeli leta 1947 graditi sodobno naselje za zaposlene v tovarni glinice in aluminija. Načrt je pripravil inž. arh. Edo Ravnikar. Redno je na gradbišču delalo okrog 250 Gradisovih delavcev in okrog 82 mladinskih brigadirjev. Prihajali so iz raznih brigad z avto ceste Zagreb—Beograd in z drugih gradbišč. (77)

Najprej, bilo je julija 1947, je prispela v Strnišče I. ptujska delovna brigada s proge Šamac—Sarajevo. Štela je približno 300 brigadirjev v štirih četah. Brigadirji so izhajali iz tedanjega ptujskega okraja, med njimi pa je bila tudi četa ljutomerskih mladincev. V Strnišču so čete kopale temelje za stanovanjske stavbe. Spale so v graščini Ravno polje. Brigadirji, med katerimi je bila močna skupina deklet, so opravljali delo tri tedne. (78)

Omeniti moram še nastop starejše skupine prostovoljcev pri gradnji naselja, brigado Osvobodilne fronte. Nastopila je junija 1949. Štela je okrog 200 članov; zaposlenih v industrijskih podjetjih, obrti in trgovini. V njej je bila posebna četa iz ptujske pletarne. V brigado so poslale svoje delavce še druge delovne organizacije. Medtem ko so se obrtniki ob večerih vračali v Ptuj na svoje domove, so delavci iz podjetij stanovali v Gradisovih barakah. Ptujska brigada OF je bila prva te vrste v Sloveniji in je vzbudila zanimanje v slovenski javnosti. Svoje delo v Strnišču je končala čez nekaj tednov. (70)

Delovnim prostovoljcem v Strnišču, predvsem mladincem, je odrejalo delovni čas navdušenje, da bi čimveč koristili pri obnovi v vojni opustošene domovine. Kadar je bilo na postaji Strnišče potrebno raztovarjati blago, so vstajali tudi v nočnih urah. Delali so od zore do mraka, ob večerih pa so odmevale po strniških gozdovih pesmi mladih brigadirjev. (79)

Z zgledno nesebičnostjo, s tovarištvom in požrtvovalnostjo so mladi prostovoljci spletni najlepše poglavje strniške zgodovine, ki temelji na najglobljih socialističnih čustvih, poglavje nesebičnega napornega dela za splošno blaginjo. Nastop delovnih prostovoljcev v Strnišču je eno izmed tistih družbenih dejanj, ki vzbujajo vero v zmago humanizma, katerega sta teptala sebičnost in nasilje v prejšnjih obdobjih strniške zgodovine.

Precej prostovoljnih mladih graditeljev naselja v Strnišču je sprejela tovarna glinice in aluminija med svoje redne delavce; naselili so se v naselju, kateremu so pripravljali tla. (80)

Na dan popisa prebivalcev 31. marca 1971 je živelo v Kidričevem 1906 prebivalcev, 926 moških in 980 žensk. Od prebivalcev Kidričevega je 39 % priseljencev iz raznih krajev ptujske občine, 26 % iz drugih slovenskih občin, 7 % iz drugih jugoslovanskih republik, v Kidričevem pa se jih je rodilo 28 %. (81)

Stanovanjski bloki in četverčki zajemajo 27,4 ha zemljišča. Naselje šteje danes 37 stanovanjskih stavb ter stavbe za javne namene. Največ stavb je zraslo v letih 1947 do 1954, kar 34 stanovanjskih, to je 14 blokov in 20 četverčkov.

Kidričevo se je razvilo v moderno delavsko naselje, ki je imelo leta 1954 že okrog 400 dvo- in trisobnih stanovanj. Do leta 1960 so zgradili štirirazredno

osnovno šolo, dva bloka pa preuredili za zdravstvene in storitvene dejavnosti. Zgradili so še delavsko restavracijo z veliko dvorano s 400 sedeži, kakršno pogreša sosednji Ptuj s 10.100 prebivalci. Zato najemajo dvorano v Kidričevem za mnoge prireditve. V Kidričevem so dve trgovini, otroški vrtec in jasli, 150 garaž in obnovljeno kopališče iz I. svetovne vojne, kamor je speljana topla voda iz tovarne. Leta 1964 sta zrasla dva šeststanovanjska bloka za učitelje, leto predtem pa šolski prizidek za popolno osemletko. (82)

V načrtu je gradnja družinskih stanovanjskih hiš na 115 parcelah med cesto v Kidričevem in vasjo Njiverce. V skladu z urbanističnim razvojem Ptuja so večje gradnje v Kidričevem od leta 1964 ustavljene. V Ptujju je TGA zgradila v letih od 1958 do 1967 štiri stanovanjske bloke za zaposlene v tovarni in pridobila z njimi 140 stanovanj. (83)

Leta 1965 so v Kidričevem ustanovili krajevno skupnost, le-ta zajema sedaj vasi Apače, Njiverce, Kungoto, Strnišče ob stari železniški postaji ter naselje I in naselje II bivšega Gradisovega delovnega taborišča. Število prebivalcev v krajevni skupnosti je na dan popisa leta 1971 znašalo 3460 ljudi. (84)

Osnovno šolo v Kidričevem je leta 1972 obiskovalo 470 učencev in učenk, otroški vrtec in jasli pa sta sprejemala na dan po 85 otrok. (85)

V naselju je po zaslugi vnetih kulturnikov poskrbljeno za prosvetno in kulturno življenje. (86)

Leta 1947 so ustanovili sindikalno kulturno-umetniško društvo (SKUD) Strnišče z mešanim pevskim zborom, godbo na pihala in s tamburaškim orkestrom. Leta 1950 je zaživela dramska skupina.

SKUD je leta 1952 zamenjalo novo, kulturno-prosvetno društvo KPD Svoboda. Poleg prejšnjih skupin je ustanovilo še lutkovno, knjižničarsko in kino sekcijo ter moški pevski zbor, ki je pod vodstvom prof. Branka Rajšterja dosegel pomembne uspehe. Tovarna je po letu 1962 sprejela pod svoje pokroviteljstvo godbo na pihala. Pevski zbor je po letu 1965 pridno vadil in ustanovili so mladinsko folklorno skupino. Oba skupaj sta gostovala v Pragi kot gosta KUD Križkovsky, ki je leta 1973 praznovalo 80-letnico. Dvakrat sta skupini gostovali v Leobnu, večkrat pa na Hrvaškem.

Letno so skupine nastopale na približno osmih domačih prireditvah, predvsem ob državnih praznikih ter na krajevni praznik Kidričevega 10. aprila.

Vsako leto gostujejo v Kidričevem tudi kulturno-umetniške skupine od drugod. Obiski teh sicer niso pogostni, vendar pa so doslej že gostovali Slovenski okteti, Partizanski pevski zbor, Enotnost iz Leobna, SNG iz Maribora, varaždinska folklorna skupina »Kolo« in ptujsko gledališče. (87)

Knjižnica v Kidričevem je štela leta 1972 okrog 2400 knjig in imela 415 bralcev. (88)

V Kidričevem se razvija tudi telesnokulturno življenje. Leta 1947 so ustanovili sindikalno športno društvo Strnišče, ki si je po preimenovanju Strnišča v Kidričevo nadelo ime SD Aluminijski klub Kidričevo. Pozneje se je preimenovalo v telesnovzgojno društvo Partizan Kidričevo (TVD). V svoj okvir je množično zajelo mladino v razne panoge telesne vzgoje. TVD Partizan se je izkazal na republiških in zveznih tekmovanjih. Pionir in pionirska vrsta iz Kidričevega sta dosegla prvo republiško mesto v orodni telovadbi, nogometni klub Aluminijski klub Kidričevo pa članstvo v II. zvezni ligi. V klubu je okrog 60 nogometašev in več sto podpornih članov. Pri TVD Partizanu je pri raznih zvrsteh delovanja aktivnih okrog 100 članov, več sto pa delo društva podpira. Avto-moto društvo šteje 288

članov. Od leta 1950 živahno in uspešno deluje strelska skupina, ki šteje nad 50 članov. (89)

V Kidričevem delujejo tele družbenopolitične organizacije: socialistična zveza delovnih ljudi (SZDL), zveze komunistov Slovenije (ZKS), zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne (ZZB NOV), dva aktiva zveze mladine Slovenije (ZMS), eden v naselju in drugi v tovarni, ter sindikalne organizacije. Sindikalno organizacijo TGA Boris Kidrič sestavlja tovarniški zbor osnovnih organizacij: glinice, aluminijska, vzdrževanja in splošnih služb. V sindikatu je zajetih okrog 1900 zaposlenih v tovarni. V naselju Kidričevo pa delujejo osnovne sindikalne organizacije: krajevne skupnosti Kidričevo, čevljarke delavnice, zdravstvene postaje, osnovne šole, obrata Dravinjska podjetja Panonija, Ptuj, in železniške postaje. Osnovna organizacija sindikata KS Kidričevo zajema Cirkovce, Apače, Lovrenc, Kungoto, Njiverce in Hajdino. (90)

Z družbenopolitičnimi organizacijami je tesno povezana krajevna skupnost Kidričevo. Nanje se opira pri izpeljavi svojih načrtov. Krajevna skupnost Kidričevo — predseduje ji Matevž Cestnik — zgledno deluje. (91) Že v prvem letu delovanja je pripomogla k letnemu kopališču, otroškemu vrtcu in jaslim, nato pa k asfaltiranju 25 km cest. Zgradila je več otroških igrišč v »parku mladosti«, dve rokometni igrišči, dve igrišči za odbojko, po eno za košarko in minigolf in postavila spomenik Borisu Kidriču, ki ga je oblikoval akademski kipar Viktor Gojkovič. Z njeno pomočjo so zgradili dva kulturna domova, enega v Apačah in drugega v Kungoti. (92)

Razvoj novega naselja velike tovarne na Dravskem polju je povezan z razvojem in uspehi tovarne. Tovarniška in krajevna skupnost si z roko v roki utirata pot k vsestranskemu socialističnemu napredku.

Temni dnevi zgodovine tega kraja pa se vedno bolj odmikajo v pozabo. Najhujša so bila leta I. svetovne vojne, ko je v strniških vojaških bolnišnicah umiralo na stotine vojakov za imperialistične cilje Avstro-ogrske, in med II. svetovno vojno, ko je na tisoče taboriščnikov gradilo skelete sedanje tovarne osovraženemu nacističnemu gospodarju.

VIRI

1. Geodetska uprava Ptuj (Dušan Zorko) — oddaljenost Kidričevega od Ptuja.
2. Odlok o imenovanju Kidričevega, sob Ptuj — 015-1/72-1-(1953) — 1972.
3. Dušan Zorko, dipl. inž. geod., diplomatska naloga I. 1973: Urbanizacija Kidričevega. (Dalje: D. Zorko, diplomatska naloga.)
4. Krajevni leksikon dravske banovine, 1937, str. 499, 512.
5. Krajevni leksikon dravske banovine, str. 512.
6. Izjava Martina Hazenmalija, Lovrenc 44 (20. 6. 1973 avtorici), sedaj v arhivu odd. ljudske revolucije Pokrajinskega muzeja Ptuj. (Dalje: arhiv OLR PMP.)
7. Župnijska kronika Lovrenc na Dravskem polju, sestavek: Lazaret v Strnišču, str. 77, 78, in Graščina Strnišče, str. 74.
8. France Čuček, izjava 24. 4. 1962 (arhiv OLR PMP).
9. Zemljiška knjiga na občinskem sodišču v Ptuj, kmetijski kombinat Ptuj, katastrski nastavek izpred I. svetovne vojne v Zgodovinskem arhivu v Ptuj.
10. Iz pisma državnega arhiva — vojnega arhiva — na Dunaju skupščini občine Ptuj, tov. načelniku Maksu Rubinu, 22. 5. 1973 (arhiv OLR PMP).
11. Zbirka dokumentov o strniških vojaških taboriščih med I. svetovno vojno v arhivu OLR PMP (dopisi od III do X/1915 med vojaško komando v Gradcu, gradbenim vodstvom v Strnišču in okrajnim glavarstvom v Ptuj) in podatki o najetem zemljišču (izmere) v katastrskem nastavku v Zgodovinskem arhivu v Ptuj.
12. Izmere v katastralnih mapah v Zgodovinskem arhivu v Ptuj (Peter Klasinc).
13. Pismo državnega arhiva — vojnega arhiva — 22. 5. 1973 skupščini občine Ptuj (arhiv OLR PMP).

14. Načrt taborišč v Strnišču z dne 20. X. 1915, v zbirki dokumentov o Strnišču (arhiv OLR PMP).
15. Povzeto po načrtu pod št. 14.
16. Župnijska kronika Lovrenc na Dr. p., str. 77, izjava Čučka 1962 in kakor pod 15 (arhiv OLR PMP).
17. Pismo državnega arhiva — vojnega arhiva — na Dunaju (kakor 13).
18. Kakor 13; Župnijska kronika Lovrenc, str. 78, izjava Čučka 1962.
19. Kakor 11 in 13.
20. Mrliški knjigi za Mlado Boleslavo in Klatovo (matični urad Lovrenc na Dravskem polju).
21. Memoarni vir: izjava Čučka za 3000, Hazenmalija (kakor 7) za 3/4 pokopališča.
22. Izjava Franca Čučka, 1962 (arhiv OLR PMP); župnijska kronika Lovrenc, sestavek: Begunsko taborišče v Strnišču, str. 153.
23. Zapisnik gremialne seje pri predsedniku deželne vlade Slovenije I. Hribarju v Ljubljani 8. 11. 1921, poročilo dr. Rutarja, vladnega svetnika, o Strnišču (zbirka dokumentov deželne vlade Slovenije o Strnišču, arhiv CK ZKS, Ljubljana).
24. Župnijska kronika Lovrenc na Dr. p., str. 153.
25. Župnijska kronika Lovrenc na Dr. p., str. 153.
26. Poročilo Merljaka, upravnika begunskega taborišča v Strnišču, 31. 1. 1922 — pokrajinski upravi za Slovenijo, oddelku za socialno skrbstvo (zbirka dokumentov o Strnišču, arhiv CK ZKS, Ljubljana).
27. Kakor 26.
28. Iz zapisnika gremialne seje pri predsedniku deželne vlade 8. 11. 1921 (zbirka dokumentov o Strnišču, arhiv CK ZKS, Ljubljana); župnijska kronika Lovrenc na Dr. p., str. 153.
29. Izjava Franca Čučka (arhiv OLR PMP).
30. Matične knjige begunskega taborišča v Strnišču od 1. 1. 1919 do 31. 1. 1922 (matični urad Lovrenc na Dr. p.).
- 31, 32, 33. Leonid Goranski, bivši kadet krimskega korpusa, Maribor, Pušnikova 6; Župnijska kronika Lovrenc na Dr. p., sestavek: Taborišče vranglovcev v Strnišču, str. 154.
34. Število ruskih beguncev (iz poročila dr. Rutarja na seji pri predsedniku deželne vlade Slovenije 8. 11. 1921) arhiv CK ZKS, Ljubljana.
35. Pismo upravnika begunskega taborišča Strnišče 31. 1. 1922 pokrajinski upravi za Slovenijo, odd. za soc. skrbstvo (arhiv CK ZKS, Ljubljana).
- 36, 37. Pismo Leonida Goranskega, Maribor — avtorici članka 27. 6. 1973 (pri avtorici).
- 38, 39. Zbirka dokumentov o Strnišču iz arhiva CK ZKS, Ljubljana (Čučkova pisma deželni vladi 1921, sejni zapisniki o prodaji Strnišča — 1. 1921).
40. Izjava Franca Čučka, 1962 (arhiv OLR PMP).
- 41 do 44b. Izjava Franca Čučka, 1962 (arhiv OLR PMP); likvidacija podjetij (Župnijska kronika Lovrenc na Dravskem polju, str. 155).
45. O barakah: pismo Boruta Maistra redakcijskemu odboru Ptujkega zbornika II, 19. 4. 1962 (arhiv OLR PMP); velikost (geodetska uprava Ptuj).
46. Glasilo tovarne glinice in aluminijske (TGA) Boris Kidrič, Kidričevo, št. 1, let. I, 1957, članek: Nastanek in razvoj naše tovarne. (Študijska in ljudska knjižnica Ptuj, dalje ŠLK, Ptuj); Lojze Penič: Taborišče v Strnišču, Ptujski zbornik II, str. 193.
- 47 do 51a. Lojze Penič: Taborišča v Strnišču, Ptujski zbornik II, 1962, str. 193—199; Ivan Elsner: Zbrani podatki o taborišču med II. svet. vojno (OLR PMP).
- 51b. Fanika Vauda, Ptuj (izjava v arhivu OLR PMP, ŠLK Ptuj).
- 51c. Mrliška matična knjiga Apače (Amtmannsfeld) 1941—45, matični urad Lovrenc na Dr. polju.
52. Glasilo TGA Kidričevo, 16. 7. 1957, št. 1, I. I., članek: Nastanek in razvoj naše tovarne, ŠLK Ptuj.
53. Pismo ing. Boruta Maistra (kakor 45).
- 54 do 56. Glasilo Aluminijska TGA, št. 1, I. I., članek inž. Maksa Ferlana: Pričeli smo proizvajati aluminij, ŠLK Ptuj.
57. Almanah 15 let TGA, 1969, str. 3. Tovarna aluminijska na Dr. polju.
58. Dušan Zorko, dipl. inž. geod., diplomatska naloga: Urbanizacija Kidričevega (dalje: D. Zorko, diplomatska naloga).
59. Inž. Borut Maister, Maribor, izjava avtorici po telefonu, 13. 9. 1973, zapis v notesu.
60. Almanah TGA 1969, Prva glinica in aluminij, str. 3, 4.

- 61, 62. Almanah TGA 1969: Modernizacija . . . , str. 4, 5.
63. Večer, 22. 6. 1973, 16: Elektroliza na dopust (Branko Maksimovič).
64. Almanah TGA, 1969, Modernizacija . . . , str. 5.
65. Almanah TGA, 1969: livarna . . . , str. 6.
66. Almanah TGA, 1969: glinica, str. 10.
67. Almanah TGA, 1969: preskrba, str. 9.
68. Aluminiij I/1970 in Aluminiij I/1973, poročilo o proizvodnji. ŠLK Ptuj.
- 69, 70, 71, 72, 73. Aluminiij 1971/IV — Od ruševin do elektronskega računalnika, ŠLK Ptuj.
74. Almanah TGA 1969, Kolektiv v vlogi upravljavca, str. 25, 26.
75. Aluminiij TGA, 1973, l. XI, št. 1, poročilo o proizvodnji in kadrih.
76. Almanah TGA 1969, Strokovno izobražen proizvajalec, str. 23.
77. Podatki o načrtu naselja — D. Zorko, diplomatska naloga, podatki o delavcih v naselju: inž. Borut Maister, pismo, OLR PMP.
78. Viktor Krajnc, Ptuj, bivši brigadir, izjava 12. 9. 1973 (pri avtorici članka).
79. Kakor 69.
- 80, 81. Franc Klemenčič, bivši brigadir, Kidričevo.
82. Podatki iz diplomske naloge D. Zorka, preračunani v odstotke.
83. D. Zorko: diplomatska naloga.
84. Kakor 74.
85. Maks Jabločnik, Kidričevo, pismo avtorici članka.
86. Temeljna izobraževalna skupnost Ptuj (TIS).
87. Kakor 85.
88. Študijska in ljudska knjižnica Ptuj.
89. Kakor 85.
90. Občinski sindikalni svet Ptuj (Feliks Bager in Franc Klemenčič).
- 91, 92. Kakor 85.

OPOMBE od 1 do 8:

¹ Ime Strnišče (Župnijska kronika Lovrenc na Dravskem polju, str. 77). Oddaljenost od Ptuja (geodetska uprava Ptuj). Imenovanje Kidričevega (odlok skup. obč. Ptuj, št. 015-1/72-1 (1953—1972).

² Prvi zaselek (Leksikon dravske banovine, 1937, srez Ptuj, str. 512); Velikost posestva (Franc Čuček, Ptuj, pismena izjava). Prebivalci (Martin Hazenmali, Lovrenc 44).

³ Taborišča med I. svetovno vojno (zbirka dopisov med vojaško komando v Gradcu, gradbenim vodstvom taborišč v Strnišču in okrajnim glavarstvom Ptuj z načrtom taborišč z dne 20. X. 1915; arhiv odd. LR Pokrajinskega muzeja Ptuj).

⁴ Primorski begunci (zbirka dokumentov o Strnišču deželne vlade Slovenije iz l. 1921, 1922; Zgodovinski arhiv CK ZKS, Ljubljana).

⁵ Ruski begunci (Leonid Goranski, Maribor, Pušnikova 6, knjiga »Krimski kadetski korpus« 1933, Bela Crkva, izdala komisija za zgodovino korpusa). Zapisnik gremialne seje pri pokr. namestniku v Ljubljani 8. 11. 1921. — zgod. arhiv CK ZKS, Ljubljana).

⁶ Pismena izjava podjetnika Franca Čučka, Ptuj 1962; arhiv odd. LR Pokrajinskega muzeja Ptuj).

⁷ Lojze Penič: Taborišča v Strnišču, Ptujski zbornik II, str. 153, 154, 155—166; glasilo TGA Kidričevo, št. 1, let. I, 16. 7. 1957, str. 4, 6. Ing. Maks Ferlež: Pričeli smo proizvajati aluminiij; Glasilo Aluminiij I/1973, letnik XI. O proizvodnji; Borut Maister, ing. arh. — o barakah — pismo redakcijskemu odboru Ptujkega zbornika l. 1962, arhiv odd. LR Pokrajinskega muzeja Ptuj.

⁸ »Urbanizacija Kidričevega«, diplomatska naloga inž. geod. Dušana Zorka, Ptuj, poglavje: Razvoj naselja Kidričevo; o kulturnem življenju (pismena izjava Maksa Jabločnika, preds. sveta za prosv. in kult. skup. obč. Ptuj 1973); družbenopolit. organizacije (izjave na občinskih forumih teh organizacij v Ptuj).

AUS DER GESCHICHTE VON STRNIŠČE UND KIDRIČEVO

Auf dem Dravsko polje, 8,5 km südwestlich von Ptuj, liegt südlich der Bahnstrecke Ptuj—Pragersko die Tonerde- u. Aluminiumfabrik »Boris Kidrič« in Kidričevo. Nördlich von der Bahnstrecke wuchs nach dem Jahre 1947 eine moderne Siedlung für die Fabriksbeschäftigten. Bis zum Jahre 1953 trug die Siedlung den Namen